

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

**СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ВІННИЦЬКОГО ІНСТИТУТУ УНІВЕРСИТЕТУ
«УКРАЇНА»**

**МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ
ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРІЯ І
ПРАКТИКА»**

19 травня 2016 року

Вінниця-2016

УДК 159.92(068)
ББК 88.37я43
П86

П86 Матеріали науково-практичної конференції: «Психологія розвитку особистості: теорія і практика», 19 травня 2016 року / За заг. ред. Г.В. Давиденко. Відп. ред. та упорядник І.О. Котик. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. – 253 с.

ISBN 978-966-924-404-8

У збірнику вміщено матеріали Науково-практичної конференції «Психологія розвитку особистості: теорія і практика», 19 травня 2016 р., а також наукові публікації членів Студентського наукового товариства Вінницького інституту Університету «Україна».

Розглянуто психологічні підвалини атрибутивних ознак особистості: функції, розвиток, здійснення; з'ясовано проблеми розвитку, формування та соціалізації особистості; проаналізовано експериментальні дослідження у психології особистості; зазначено особливості збереження, зміцнення та відновлення здоров'я особистості; охарактеризовано психологію надійної особистості у сфері професійної діяльності; досліджено психологічні механізми становлення цінностей особистості; а також приділено увагу соціально-психологічним аспектам роботи фахівця з особами з інвалідністю.

Відповідальний за випуск: І.О. Котик

Редакційна група Вінницького інституту Університету «Україна»: Г.В. Давиденко (головний редактор), І.О. Котик (укладач, відповідальний редактор), С.Ю. Ілліч, М.М. Заброцький, О.В. Омельченко.

Рекомендовано до друку вченою радою Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» (протокол №1 від 30.08.2016 р.).

Дизайн та верстка: О.А. Закладній

УДК 159.92(068)
ББК 88.37я43

© Вінницький інститут Університету
«Україна», 2016

ISBN 978-966-924-404-8

© ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ, ФОРМУВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

КОГУТЯК Н.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічної та вікової психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»

РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНИХ ОБРАЗІВ

Проблема перцептивних дій та формування образів як ознака зрілого сприймання пронизує особливим інтересом філософо-психологічний науковий простір вже не перше століття. Думка про те, що наші уявлення про світ зовнішній не є цілком ідентичні об'єктивній дійсності дедалі переконливіше обґрунтовується у експериментальних пошуках. Так, сучасна когнітивна нейронаука оперує дедалі більшою кількістю свідчень, що внутрішні репрезентації реальності не ізоморфні зовнішній, об'єктивній дійсності. У когнітивній психології під внутрішньою, ментальною репрезентацією прийнято розуміти сукупність внутрішніх структур, які формуються в процесі життєдіяльності людини, на основі яких складається картина світу, соціуму або самого себе (Е.А. Сергієнко, Н.І. Чуприкова). Прикметник «ментальний» означає приналежність до розумової сфери суб'єкта або особливостей організації розумового досвіду (М.О. Холодна). Отже, ментальні репрезентації – це збережені психікою уявлення про оточуючий світ, як фізичний, так і психічний. Формування таких ментальних репрезентацій не є одномоментним явищем, а скоріше безперервним процесом перцептивного конструювання.

Соціально-когнітивний розвиток включає вивчення та збереження в пам'яті значення зорових (слухових, тактильних, смакових і нюхових) сигналів. Коли ми переміщуємося в просторі і взаємодіємо зі світом, ми постійно, автоматично оновлюємо зафіксовані попереднім досвідом психічні репрезентації і використовуємо цю інформацію в режимі реального часу, щоб керувати своєю поведінкою. Таким чином, здатність гнучко формувати повсякденний досвід впливає на здатність утворювати стосунки з іншими людьми та підтримувати їх. Психіка інтегрує такі образи, репрезентації, та використовуючи їх інтерпретує основні стимули фізичного світу, а минуле наочіння впливає на поточне сприйняття.

Джером Брунер, автор теорії перцептивної готовності, вперше обґрунтував, що сприйняття є суб'єктивним і може спотворюватися під дією мотивів, цілей, установок або захисних механізмів. Саме він вперше поставив питання щодо механізмів, які відповідають за здобуття знань про інших

людей і закони їх життя, в яких умовах відбувається це пізнання і що може порушити цей процес, яка природа атрибутів і де знаходиться межа між розумінням і відчуттям. Ці питання міждисциплінарного характеру і сьогодні залишають чимало простору для побудов нових гіпотез і в когнітивній психології, і в нейропсихології, і в соціальній психології, і в психології розвитку та інших психологічних галузях.

У нейробіології, когнітивній неврології і когнітивній психології задля пояснення шляхів обробки інформації особистістю визначають два напрямки: низхідний (topdown) та висхідний (bottom-up). Шлях, який йде від сенсорного входу до когнітивної обробки позначається як висхідний, «знизу вгору». А шлях від більш високих когнітивних процесів (як от виконавчих функцій, з англ. – executive functions), які містять інформацію з попереднього досвіду, до перцептивних вражень позначається як низхідний, «зверху вниз» (Biederman I., Glass A. L. & Stacy E. W., 1973). Низхідний шлях вибудовує внутрішні гіпотези, прогнозує очікувані взаємодії, відповідає за появу стереотипів та установок. Висхідний шлях збагачує пізнання диференціюючими ознаками, деталями. У виразі «побачити ліс за деревами» описується компонування обох стилів перцептивної обробки.

Згідно із концепцією теоретичного синтезу перцепції нечіткий стимул, представлений на короткий час, потребує для побудови перцептивного образу низхідного шляху. Для висхідного шляху стимул повинен бути представлений достатньо довго і чітко. Процеси сенсорної ідентифікації протікають висхідним шляхом, а цілеспрямовані, довільні процеси, які базуються на функціях поточного контролю взаємодії із ситуацією та довільної уваги, – низхідним [3]. Неврологічно ці шляхи забезпечуються різними ділянками мозку.

Низхідні впливи на процес побудови образу включають вплив минулого досвіду особистості, її уявлення про світ, визначення мети й власних зусиль в плані вирішення поставленої перцептивної задачі на хід обробки отриманих «даних». Низхідні впливи можуть як усвідомлюватися людиною, так і залишатися неусвідомленими. Неусвідомлювані впливи різних форм минулого досвіду і уявлень про навколишню дійсність на процес вирішення перцептивної задачі зводяться до двох широких класів феноменів – явищ праймінга (неусвідомлюваного впливу попередньої зустрічі зі стимулом на хід рішення задачі щодо даного або схожого стимулу) і контекстуальної підказки (впливу знання про контекст, в якому може зустрітися стимул, на ефективність пошуку цього стимулу). Усвідомлювані низхідні впливи з'являються в структурі перцептивного процесу в тому випадку, коли цей процес стає довільним, коли суб'єкт ставить перед собою певне завдання – «мету, дану в певних умовах» [6, с. 237].

Загалом ідея низхідного шляху побудови перцептивного образу у ХХ столітті знаходила чимало прихильників та реалізовувалась у емпіричних перевірках. Так, Фредерік Чарльз Барлетт, один із засновників експериментальної когнітивної психології, вивчав вплив минулого досвіду на

асиміляцію нового матеріалу. У численних експериментах він вивчав як змінюються перцептивні схеми під впливом нових стимулів, формуючи таким чином динамічні моделі інтерпретації доступного теперішнього. Аналізуючи поняття внутрішньої репрезентації зовнішнього світу Ф. Барлетт у якості основної мисленнєвої операції називав інтерполяцію – заповнення порожніх проміжків у системі уявлень задля завершення незавершеної інформації [2, с. 298]. А у дослідженнях лабораторії П.К. Анохіна щодо поведінкових актів новонаржених було з'ясовано, що випередження подій (*образ найбільш ймовірного майбутнього – авт.*) є універсальним явищем світу, яке визначило всі форми пристосування, як вроджені, так і умовнорефлекторні. «Випередження подій – це насамперед активна підтримка поставленої мети до моменту її реалізації» [1, с. 4]. Таким чином, у Ф. Барлетта знаходимо пояснення динамічності і способів оновлення перцептивних схем та еталонів особистості, а у П.К. Анохіна – шлях зміни зовнішнього світу відповідно до внутрішніх уявлень та образів. Із наведених думок помічаємо також, що сприймання не розглядається авторами як відокремлений психічний пізнавальний процес, а як комбінацію невід'ємних перцепції, мислення, уваги, пам'яті, уяви тощо. Таке трактування підтримується і вітчизняною сучасною науковою психологією. Так, С.Д. Максименко визначає сприймання наступним чином: «це цілісний когнітивний процес, у якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність в різних її модифікаціях, результатом чого є побудова (конструювання) конкретного перцептивного образу, тобто мова йде не про «чисте» сприймання, а сприймання як домінуючу функцію, яка невідривно пов'язана з іншими психічними функціями» [4].

Сприймання є основою орієнтації особистості в оточуючому середовищі, дозволяє організувати свою діяльність, поведінку, відповідно до об'єктивних якостей речей. Саме на основі перцептивних образів та схем стає можливим протікання інших інтелектуальних процесів. Тодор Павлов, болгарський філософ, академік, причину якісних відмінностей у побудові перцептивного образу вбачав також у сприймаючому суб'єкті: «Якби ідея (*перцептивний образ – авт.*) містила тільки такі речі, які «ідуть» від самого предмета й не носять суб'єктивного характеру, якби суб'єкт не привносив в об'єктивний зміст і свій суб'єктивний зміст, якби, нарешті, ідея-образ була позбавлена суб'єктивно-емоційного «фарбування», то всяка ідея збігалася б абсолютно та метафізично зі своїм предметом і, отже, не була б образом предмета» [5, с. 165].

Проте, суб'єктивність та об'єктивність у сприйнятті не просто присутні, вони тісно переплітаються, іноді підміняючи одна одну. Таку властивість перцепції помітили та дослідили, надалі описавши результати у впливовому англійському виданні *Journal of Personality and Social Psychology* Джастін Крюгер та Девід Даннінг. Вони помітили, що для кожного нашого ментального образу необхідно визначати наскільки він відповідає реальності. Цю відповідність можна позначити як об'єктивність ментальної

репрезентації. Наприклад, думка про те, що відмовившись від морозива ми посприяємо вирішенню глобальної проблеми голоду, очевидно, має дуже низьку міру об'єктивності, а ось ймовірність того, що вистреливши в себе, людина помре, досить висока, тобто має високий рівень об'єктивності. Однак, наша психіка має тенденцію піддаватися певному ефекту, а саме втримувати окремі ментальні репрезентації, у які ми щиро віримо, навіть якщо вони не відповідають реальності. Такі моделі репрезентацій навіть заміняють особистості об'єктивну реальність. Схожі проблеми соціальної перцепції неодноразово ставали предметом дослідження соціально-психологічних напрямків.

Все сказане про вплив на сприйняття особистісних факторів (минулого досвіду, мотивів, цілей і завдань діяльності, установки, емоційних станів) показує, що сприйняття – це активний процес, який залежить не тільки від властивостей і характеру подразника, але більшою мірою від особливостей суб'єкта сприйняття, тобто особистості, яка сприймає. Всі компоненти сприйняття світу створюють досвід людини, і цей досвід, закріпившись, впливає на наступні акти сприйняття. В силу цього, сприйняття завжди суб'єктивне за характером і має активний характер, оскільки об'єднує всебічні характеристики об'єкта і все багатогранне життя особистості.

Список використаних джерел

1. Анохин П. К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы / П. К. Анохин. – М. : Наука, 1978. – 400 с.
2. Бартлетт Ф. Ч. Человек запоминает / Ф. Ч. Бартлетт, Ю. Б. Гиппенрейтр, В. Я. Романова // Хрестоматия по общей психологии. – М. : ЧеРо, 1998. – С. 292-303.
3. Когнитивная психология / Р. Солсо. – СПб. : Питер, 2006. – 589 с.
4. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
5. Павлов Т. Избранные произведения. Т. 1 / Т. Павлов. – София, 1962.
6. Фаликман М. В. Стратегическая регуляция решения перцептивной задачи как класс нисходящих влияний на процесс построения перцептивного образа / М. В. Феликман, Е. В. Печенкова // Первая Российская конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов. – Казань : КГУ, 2004. – 375 с.